

Úvod do sociální patologie a prevence

Sociologie jako výchozí bod oboru sociální patologie

VZNIK SOCIOLOGIE

- Auguste Comte zavedl a poprvé použil pojem sociologie (1837)
- 2. pol. 19. stol.
- Durkheim, Weber...
- základ ve filozofii
- počátek sociologie – pozitivismus
- racionalita vědy
- inspirace přírodními vědami
- **vliv převratných společenských změn v době nástupu modernity**

transformace společnosti: DOBA MODERNÍ

- zrod a šíření se **industrialismu** (průmyslová revoluce, Anglie, **18. stol.**)
- technický, ekonomický a vědecký růst
- průmyslová společnost (továrny, úřady)
- vize nekončícího pokroku

- urbanizace, mobilita, neustálá změna
- anonymizace

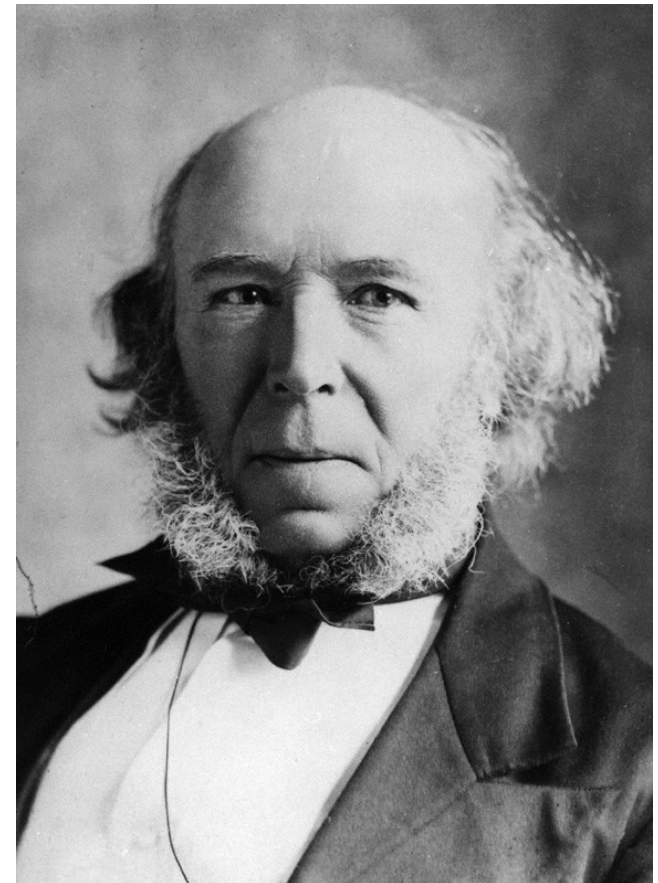
- komplexnější politické systémy
- masmédia
- první národní státy

- sekularizace společnosti
- exo-výchovná společnost, všeobecná gramotnost a vzdělávání

SOCIÁLNÍ PATOLOGIE

1) multidisciplinární vědní disciplína

- zabývá se **zkoumáním** a **popisem** nežádoucích společenských jevů, jejich příčin, následků i **řešením** a **předcházením** vzniku
- vychází ze *sociologie*
- zavedení pojmu: **H. Spencer**
(sociolog, *1820, Anglie)

vztah k ostatním vědním disciplinám:

- psychologie,
- sociologie,
- biologie,
- kriminologie,
- soc. práce,
- soc. pedagogika...

2) shrnující pojem pro nezdravé, nenormální, obecně nežádoucí společenské jevy

- z lat. pathos = **utrpení, choroba**
- chování individua, které je charakteristické **nezdravým životním stylem + nedodržováním a porušováním soc. norem/zákonů/předpisů a etických hodnot**
- Jde o chování, které poškozuje jedince i jeho okolí a celou společnost

Sociálně patologické jevy

- Závislost
- Vandalismus
- Kriminalita
- Extremismus
- Záškoláctví
- Lhaní
- Šikana
- Týrání, zanedbávání, zneužívání dětí, dospělých, seniorů, zvířat
- Prostituce a další...

SOCIÁLNÍ DEVIACE

- z lat.devatio= odchylka, úchylka („z cesty“)
- obecně definována jako kterákoliv odchylka od normální struktury, funkce
- na rozdíl od soc. patologie je tento pojem hodnotově, emocionálně neutrální
- **Negativní x pozitivní deviace**
- **Konformita, nonkonformita**
- soc.deviance, soc.patologie – relativní pojmy (**toleranční limit**)

PŘÍČINY VZNIKU DEVIACE

- genetické dispozice
- poruchy v ontogenetickém vývoji jedince a jeho osobnosti
- rodina (*funkční-problémová-dysfunkční-afunkční*)
- soc. skupiny, etnikum
- vrstevnické skupiny, party
- sociální, socioekonomické problémy
- školní a institucionální prostředí
- volný čas

- **endogenní x exogenní faktory**

NORMA, NORMALITA

- **NORMALITA** = stav společnosti, kdy jednotlivci, skupiny a instituce přijímají a respektují ustálené celospolečenské normy a hodnoty, vzorce chování, soc. role...
- čas, místo (kultura)
- vliv konkrétních okolností dané situace, osobnost hodnotitele a osobnost posuzovaného (jeho věk)
- subjektivní norma každého člověka

Zamyslete se nad postavením následujících jevů ve společnosti a popište jejich funkci, vývoj a případnou proměnu.

- otroctví
- hrdelní zločiny
- alkoholismus

- panenka Barbie
- džíny
- uniforma
- svastika
- drahé auto
- chov exotických zvířat
- opalování se

sociální normy

- **NORMA**
- konkretizace a institucionalizace hodnot společnosti
- předpis pro chování v určité situaci
- **normativní řád** = soubor formálních předpisů a neformálních očekávání vztahujících se k lidskému chování
- obyčeje, zvyky, konvence, řády, nařízení, zákony, mezinárodní právní normy...
- **normativní konsenzus** (vysokokonsenzuální x nízkokonsenzuální normy)

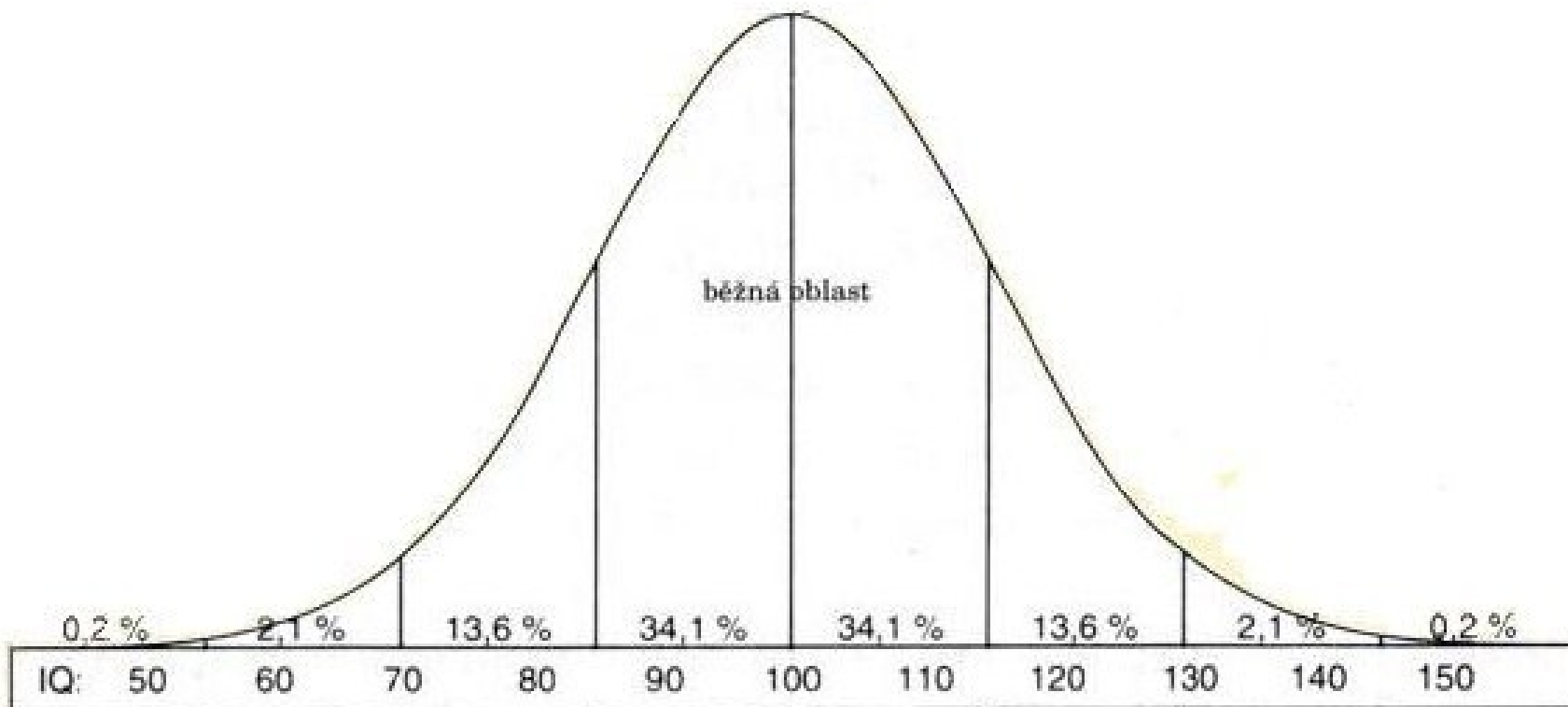
základní sociální normy

- náboženské
- právní (obecně závazné normy)
- morální
- zvykové

- tabu

východiska pojetí normality

- statistické pojetí normality
- sociokulturní pojetí
- norma skupiny
- mediální norma
- funkční pojetí normy

INSTITUT SOCIÁLNÍ KONTROLY

INSTITUT SOCIÁLNÍ KONTROLY

= mechanismy zajišťující řád a stabilitu ve společnosti

- **má za úkol přimět členy společnosti myslet, jednat a chovat se žádoucím, společensky přijatelným způsobem**

norma a normativní očekávání

+

sankce (negativní a pozitivní)

(fyzické, psychické, ekonomické, politické...)

- 1) vnitřní kontrola** (jedinec kontroluje své chování sám)
- 2) vnější kontrola** (chování jedince je regulováno vnějším okolím)
 - formální (funkce preventivní, odstrašující, resocializační)
 - neformální

PŘÍSTUPY K DEVIACI (a jejich historická proměna)

PŘÍSTUPY K DEVIACI

4 historické pohledy na deviaci dle Mühlpachra:

Tradiční koncepce:

a) absolutistický

- **historicky nejstarší pohled**
- společnost nastavuje zcela jasná, pro všechny srozumitelná pravidla a jakékoliv jiné chování považuje za nepřípustné, deviantní (bez ohledu na okolnosti, kontext)

b) morální

- deviace jako nemravnost, asociálnost, obecná škodlivost
- 2 typy lidí: ***morální nedevianti a nemorální devianti***

c) medicínský

- deviace je chápána jako příznak společenské nemoci, která narušuje fungování společnosti
- paralela s medicínou – je-li organismus postižen nemocí, je ohrožen na svém vývoji a nemůže optimálně fungovat
- je třeba léčit

d) statistický

- každá odchylka od statistické normy je považována za deviaci
- dále třeba právní pohled, náboženský...

Současné koncepce

NORMATIVNÍ KONCEPCE

- deviace jako porušení konkrétních norem dané kultury (tj. od norem uznávaných většinou členu dané společnosti)
- předpokládá se existence objektivní deviace
- předpoklad lidské racionality + odpovědnost člověka vůči potřebám celku
- podceňuje se vliv okolností + neřeší se reakce veřejnosti (**rozhodující je zda došlo k porušení normy, ne reakce okolí**)

REAKTIVNÍ KONCEPCE

- **deviace je chování, které je takto okolím označováno a člověku připsáno** (př. Goffman)
 - pozorovatelnost chování + jeho odsouzení okolím
-
- současný přístup k sociální deviaci označujeme za **RELATIVISTICKÝ**
 - vychází z předpokladu, že chování, ideám, kulturním symbolům a dalším sociálním produktům je možné porozumět jen v kontextu té společnosti a kultury, ze které vycházejí
 - **kulturní relativismus** – skutečnost a jev definován jako deviantní nemusí být deviantní vždy a za všech okolností → důraz na **sociokulturní kontext**
 - při objektivizaci pohledu na deviaci musíme zohledňovat určité faktory, na základě kterých určujeme míru deviace a volbu adekvátních sankcí:
 - čas prostředí situace sociální status

Teorie sociálních deviací

- na přelomu 19. a 20. století převládaly **jednofaktorové teorie** (deviace je ovlivněna pouze jedním faktorem)
- postupem času převládal **multifaktoriální pohled**
- v současné době hovoříme o **interdisciplinárním přístupu**

A) Biologické teorie

- nejstarší teorie, založená na dědičných predispozicích
- deviace = odchylka od biologické normy
- **Italská pozitivistická kriminologie** (antropologická škola, 1. pol. 19.st.), která vychází z Darwinovy evoluční biologie
- **Caesare Lombroso** (1876, Itálie) – „otec moderní kriminologie“
- „**teorie rodilého zločince**“
- fyzické a psychologické anomálie (specifický antropologický typ) - stigmata

Ernst Kretschmer – konstituční typologie

- určité typy osob páchají trestné činy ve stejném poměru, v jakém jsou zastoupeny v lidské populaci
- **vztah mezi stavbou těla a charakterem**

- **pyknik** (maniodeprese)

→ typ cyklonní

(společenský, extrovert x požitkářský, labilní, impulsivní)

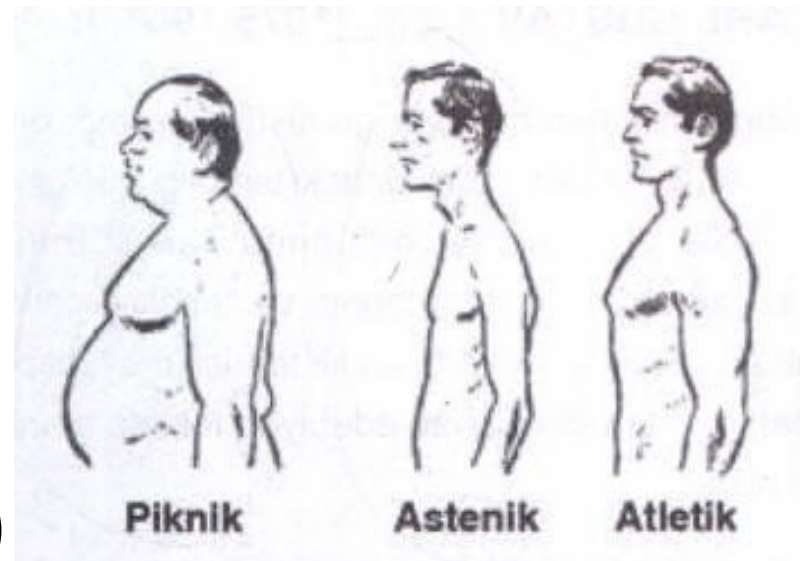
- **astenik** (schizofrenie)

(dráždivý, pedant, lhostejný)

- **atletik** (násilná kriminalita)

→ typ schizotimní

(citová chladnost, fanatismus, sebestřednost, puntičkářství)

B) Psychologické teorie

- jádro sociálních deviací leží v psychice
- deviant = sociálně nezralá osobnost

Sigmund Freud: psychoanalýza

- deviace jako nemoc, kterou je třeba léčit
- pud života, pud smrti
- schopnost sebekontroly

C) Sociálně-psychologické teorie

Bandura: sociální učení

- učení nápodobou (*imitace + identifikace + posilování*)
- násilí v rodině

C) Sociologické teorie

- sociální deviace je důsledek společenského selhání
- jedinec se chová deviantně, protože je k tomu přinucen prostředím

Teorie kulturního přenosu: Sutherland

- kriminální jednání je naučené v procesu socializace

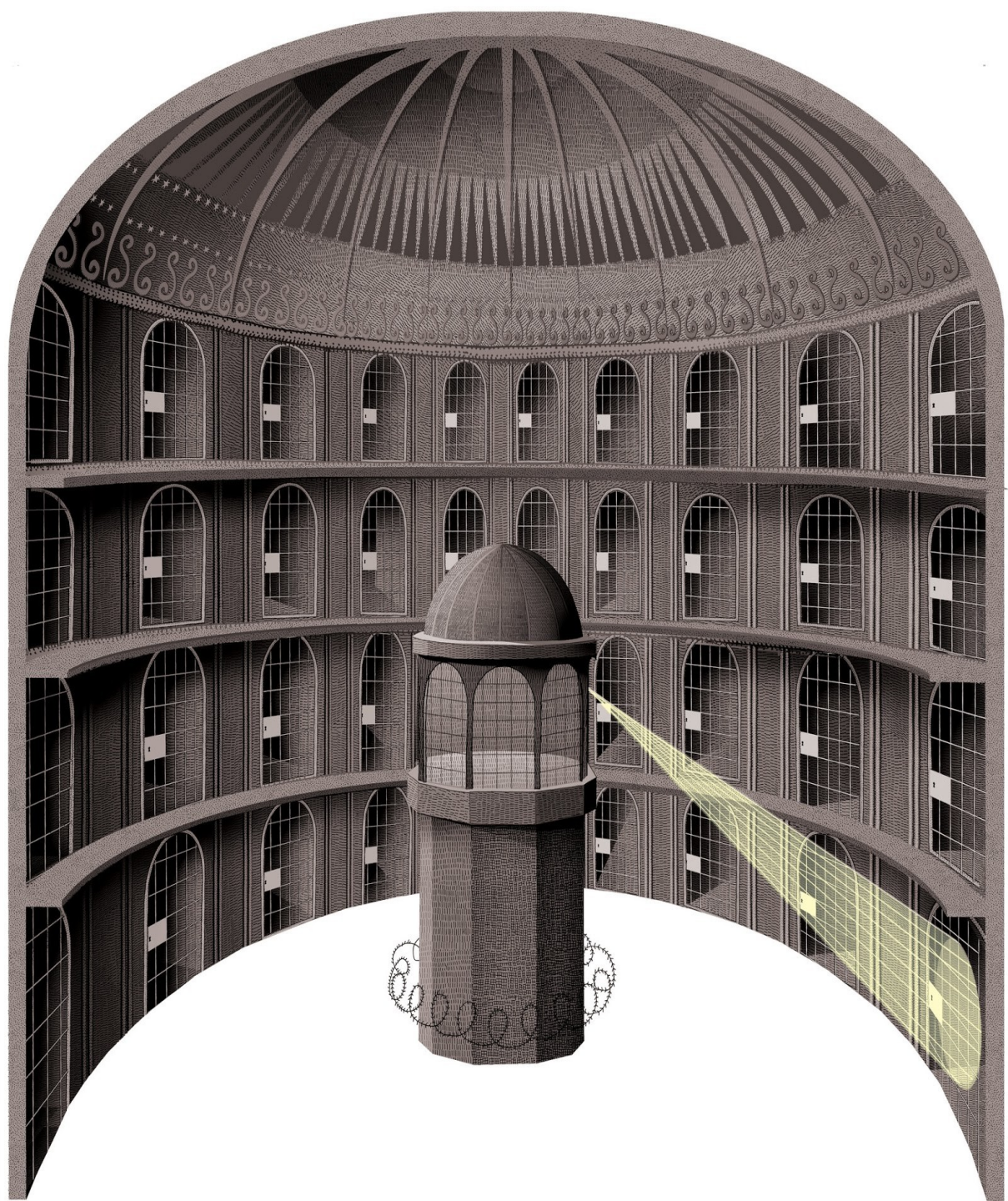
Teorie soc. dezorganizace (Park, Burgess)

Teorie stigmatizace (Goffman)

Teorie anomie (Durkheim, Merton)

formy trestu a dohledu

- násilný trest, teatrální popravy
- žalář (temnota)
- 18./19.st.,
rozvoj vězeňství
převýchova vězňů,
(neustálý dohled)
→ **panopticon**
(Bentham, Foucault)
- Žijeme dnes ve společnosti dohledu??
- **synopticon**
(Mathiessen)

Teorie sociální anomie

Anomie

- z řečtiny – stav bezzákonosti

užší pojetí:

- **Stav společnosti, kdy přestávají platit zákony jako jasné, přesné a adekvátně nastavené právní normy. V důsledku toho bývá společnost ohrožena chaosem a třeba i zvýšenou mírou kriminality.**

širší pojetí:

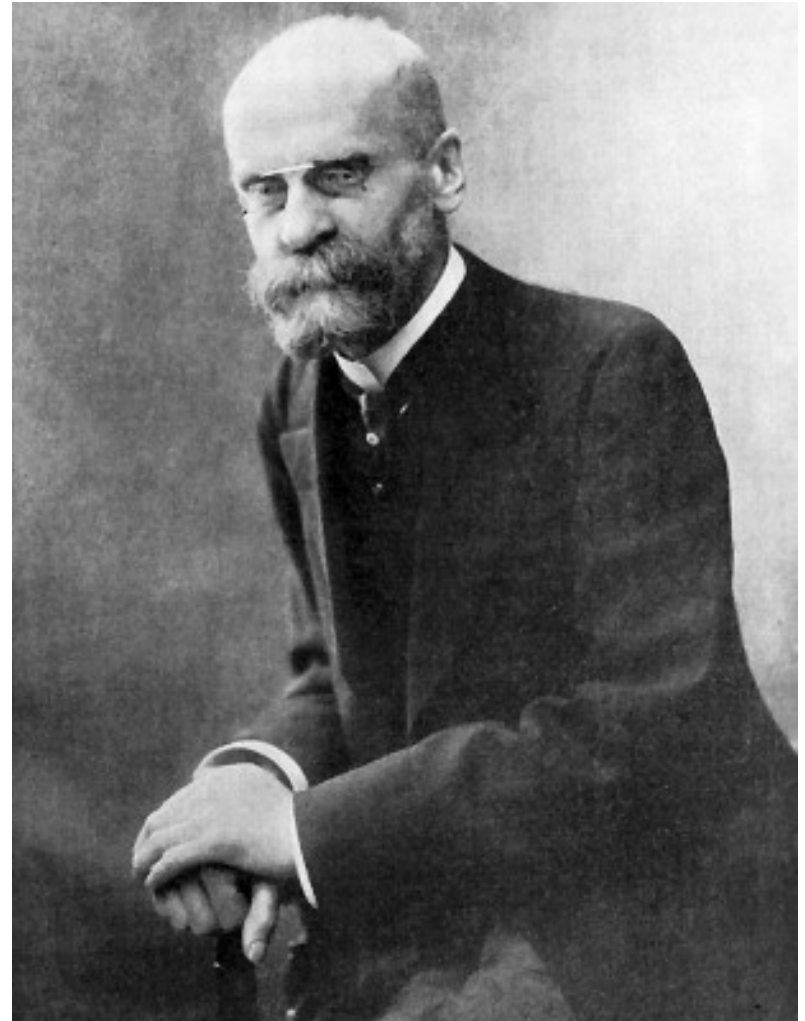
- **1. stav bezzákonnosti nejen v právním, ale hlavně v morálním slova smyslu; stav, kdy přestávají platit jakoby samozřejmá a obecně uznávaná pravidla soužití;**
- **2. rozpad tradičních referenčních skupin, oslabení jejich soudržnosti, rozpad orientačních hodnotových a normativních systémů.**

→ rovina sociální a psychologická

- příčiny anomie
- důsledky anomie

E. Durkheim (Francie, 1858–1917)

- zasloužil se o definitivní ustavení sociologie jako samostatné vědní disciplíny
- **sociální fakta**
- nastupující **moderní doba** – období změn, narušení sociální solidarity
- **anomie** = stav bezzákonosti, beznormovosti společnosti
- při velkých společenských změnách → hrozba chaosu, egoismus...
- **sebevražda** (anomická, egoistická, altruistická, fatalistická)
- zločin

R. K. Merton (1910-2003, USA)

Proč některé spol. mají vyšší míru zločinu než jiné??

- **R. K. Merton** (80. léta 20.st.)
- **deviace není výsledkem patologické osobnosti, ale je produktem struktury společnosti a její kultury**
- **mýtus amerického snu**
- **kulturní cíle + institucionalizované způsoby** jejich dosahování (normy)
- *chudoba* (sama o sobě nevede k deviaci)

Merton: Sociální struktura a anomie (s. 132-177)

Otázky k četbě:

- Vysvětlete, co to jsou podle Mertona kulturně definované cíle.
- Vysvětlete, co to jsou podle Mertona institucionalizované normy a způsoby chování?
- Jak Merton popisuje stabilní společnosti?
- Co podle Mertona vede k deviantnímu chování?

- Popište, jak Merton charakterizuje tzv. americký sen.
- Co je hlavním cílem v rámci vize amerického snu?
- Je americký sen dosažitelný pro všechny?
- Jaké povinnosti americký sen lidem klade?
- Jaké problémy z amerického snu vyplívají?

- V jakém kontextu Merton hovoří o tzv. individuálních typech adaptace?
- Jaké typy individuální adaptace Merton popisuje? Vyjmenujte je.
- Který typ adaptace je nejběžnější?
- Který typ adaptace je nejméně běžný?
- Vysvětlete tyto typy adaptace: konformita, inovace, ritualismus, únik, rebelie.
- Uveďte reálné příklady náležející k těmto typům adaptace.

„mýtus amerického snu“

- všichni mají stejnou možnost dosáhnout bohatství a úspěchu
 - pokud jej někteří nedosáhnou jde jen o zastávku na cestě k úspěchu
 - neúspěchem je slevit ze svých cílů
- při neúspěchu dochází k frustraci a potenciálně i k deviantnímu chování
- **vliv médií**

- **kulturní cíle + institucionalizované způsoby jejich dosahování (normy)**
- **Konformita (++)**
- **Inovace (+-) ...“účel světí prostředky“**
- **Ritualismus (-+) ... akutní statusová úzkost → snížení aspirací**
- **Únik (--)** ... individuální způsob adaptace
- **Rebelie (--)** ... kolektivní způsob adaptace
- Socializace v rodině